

Lower technical education in the Netherlands 1798-1993

J. Wolthuis

Bespreking door Peter Baggen

Over de geschiedenis van het lager technisch onderwijs in Nederland is aardig wat geschreven. Enige tientallen jaren geleden publiceerde Meppelink al een studie over dit onderwerp en nadien hebben auteurs als Goudswaard, Meijers, De Booy en Martis daar de hunne aan toegevoegd. Waarom zou men dan nog willen proberen de ontwikkeling van het lager technisch onderwijs tussen 1798 en 1993 te boek te stellen? Volgens de Groningse onderwijssocioloog Jan Wolthuis is dat gewenst omdat de bestaande onderzoeken twee gebreken kennen. In zijn ogen hebben de studies van Meppelink en consorten te weinig theoretische diepgang en behandelen ze bovendien een te korte periode. Vandaar dat Wolthuis al vele jaren de ambitie koesterde om de ontwikkeling van het lager technisch onderwijs gedurende een lange periode te volgen en haar theoretisch te duiden. Onlangs resulteerde dit voornemen in een dissertatie waarvan tevens een handelseditie is verschenen.

Teneinde de ontwikkeling van het lager technisch onderwijs theoretisch te kunnen duiden, zoekt Wolthuis aansluiting bij het werk van Margaret Archer. Eind jaren zeventig heeft zij een theorie geformuleerd die de ontwikkeling van onderwijssystemen verklaart vanuit de strijd tussen sociale groepen. Volgens Archer leggen verschillende belangengroepen uiteenlopende claims op de vorm en de inhoud van het onderwijs en bepalen zij daarmee hoe het onderwijssysteem zich in de tijd ontwikkelt. Alhoewel deze theorie goed gedocumenteerd is, is zij niet zonder meer toepasbaar op de geschiedenis van het lager technisch onderwijs in Nederland. Archers theorie is bedoeld om de ontwikkeling van onderwijssystemen als geheel te bestuderen, maar dat is niet wat Wolthuis wil. Hij wil immers de ontwikkeling van een deel van het onderwijssysteem onderzoeken. Zodoende is een nadere uitwerking van Archers theorie vereist. Dat gebeurt in het tweede hoofdstuk van het boek waarin en passant ook nog enkele kritieken op Archer worden verwerkt. Het resultaat is een zware tekst waarin de concepten elkaar snel afwisselen. Voor de lezer is dat niet altijd prettig want vaak is de uitleg die Wolthuis verschaft erg summier.

Gelukkig ligt het tempo in de hoofdstukken die volgen aanzienlijk lager dan in de theoretische preambule. De bulk van het boek bestaat namelijk uit een schets van de ontwikkeling die het lager technisch onderwijs in Nederland heeft doorgemaakt. Teneinde een zo groot mogelijk tijdvak te beslaan - zijn tweede ambitie - laat Wolthuis de beschrijving beginnen bij de Bataafse Republiek. In die periode kende Nederland nog geen lager technisch onderwijs in de strikte zin van het woord. Wel waren er teken- en industriescholen waar jongeren uit de werkende stand kennis konden opdoen die van belang werd geacht voor hun beroep. Hierbij lag de nadruk op vakken als tekenen en wiskunde. Alhoewel de tekenen industriescholen voortkwamen uit het particuliere initiatief, werden zij halverwege de negentiende eeuw geformaliseerd in de wet op het middelbaar onderwijs. Op die manier ontstonden de hogere burgerscholen met driejarige cursus, de burgerdagscholen en de burgeravondscholen. Toch bleek het middelbaar onderwijs geen succes. Afgezien van de burgeravondscholen had het middelbaar onderwijs weinig te betekenen voor de werkende stand. Daarom ontstond er aan het eind van de negentiende eeuw een roep om onderwijs waaraan de werkende stand wel wat zou hebben. Dat onderwijs kwam er in de vorm van ambachtsscholen.

Aan het begin van de twintigste eeuw werden weer pogingen gedaan om de 'wildgroei' die in de voorgaande periode had plaatsgevonden enigszins te beteugelen. Een belangrijke vraag hierbij was welke verhouding moest worden aangebracht tussen de (oude) middelbare scholen, de (nieuwe) ambachtsscholen en de (eveneens nieuwe) handelsscholen. Uiteindelijk werd gekozen voor een formule waarbij de ambachtsscholen een eigen categorie van onderwijs kregen in de vorm van het 'nijverheidsonderwijs'. Dat gebeurde in 1919. Hierop volgde een periode waarin de verschillen tussen de ambachtsscholen onderling kleiner werden. Dat proces werd versneld door een besluit uit 1935 waarbij de cursusduur van het lager technisch onderwijs over de hele linie werd verkort tot twee jaar. Eigenlijk was dit besluit bedoeld als een bezuinigingsmaatregel, maar zijn belangrijkste effecten lagen elders. Dankzij de generieke cursusduurverkortung van het lager technisch onderwijs kwam de ambachtsschool binnen het bereik van grote groepen leerlingen. Dientengevolge was het aantal ambachtsscholieren aan het begin van de oorlog aanmerkelijk hoger dan twintig jaar daarvoor.

Na de oorlog raakte het lager technisch onderwijs verzeild in een proces dat uiteindelijk zou leiden tot haar ondergang. Naarmate de industrialisatie verder voortschreed, kregen de ambachtsscholen namelijk te maken met een ontwikkeling waarbij een alsmaar groeiend deel van het curriculum in beslag werd genomen door algemeen vormende vakken. Deze ontwikkeling ging uiteraard ten koste van de beroepsgerichte vakken. Teneinde de schade nog enigszins te beperken, werd de omvang van het curriculum geleidelijk aan verlengd. Een belangrijke stap in dit proces vormde de invoering van de wet op het voortgezet onderwijs, die ook wel bekend staat als de Mammoetwet, in 1968. Onder dit nieuwe regime werd algemene vorming, naast beroepsvoorbereiding, een belangrijke doelstelling van het lager technisch onderwijs. Nadien zou dat alleen maar sterker worden want in de jaren zeventig raakte de discussie over de technische school verweven met het debat over de middenschool. Alhoewel de middenschool als zodanig geen doorgang vond, waren de gevolgen voor het lager technisch onderwijs verstrekkend. Bij de invoering van de basisvorming in 1993 kwam dit onderwijs geheel in het teken van de algemene vorming te staan; de vorming voor een beroep moest elders geschieden (bijvoorbeeld in het middelbaar beroepsonderwijs). Om deze verandering te onderstrepen, werd de term 'lager technisch onderwijs' zelfs uit het officiële jargon geschrapt. Voortaan werd dit type onderwijs aangeduid als 'voorbereidend beroepsonderwijs'.

In het laatste hoofdstuk van zijn proefschrift blikt Wolthuis nogmaals terug op de geschiedenis van het lager technisch onderwijs in Nederland. Zijn conclusie luidt dat die geschiedenis in feite een proces van opkomst en ondergang behelst. Aan het eind van de achttiende eeuw is er immers nog geen sprake van lager technisch onderwijs in de strikte zin; dat ontstaat pas in de negentiende eeuw. Eind negentiende, begin twintigste eeuw maakt het lager technisch onderwijs een enorme bloei door, maar naarmate de twintigste eeuw vordert, wordt het verschil met de rest van het onderwijssysteem steeds kleiner. Uiteindelijk leidt dit ertoe dat het lager technisch onderwijs in 1993 ophoudt te bestaan.

Alhoewel Wolthuis' conclusie naadloos aansluit op zijn eerdere betoog bekwam me bij het lezen van het laatste hoofdstuk toch een gevoel van teleurstelling. De stelling dat het lager technisch onderwijs tussen 1798 en 1993 een ontwikkeling van opkomst en ondergang doormaakt, is namelijk weinig verbluffend; uit de bestaande literatuur wordt dat ook al duidelijk. De empirische meerwaarde van Wolthuis' benadering is, met andere woorden, gering. Nu moet worden gezegd dat Wolthuis' voornaamste ambitie ook niet op het gebied van de empirie ligt. Het eerste hoofdstuk maakt

zonneklaar dat hij eerst en vooral een bijdrage wil leveren aan de onderwijssociologische theorievorming. Maar van deze bijdrage ben ik evenmin ondersteboven. Over het geheel genomen blijft Wolthuis immers schatplichtig aan de theorie van Archer. Toegegeven, hij voorziet die theorie van een zinvolle uitbreiding met betrekking tot de dynamiek van subsystemen. Van een zware beproeving van het werk van Archer is echter geen sprake zodat de theoretische winst klein blijft. Wat rest is een boek dat de bekende en iets minder bekende feiten over de ontwikkeling van het lager technisch onderwijs overzichtelijk op een rijtje zet. In mijn ogen is *Lower technical education in the Netherlands* alleen daardoor al de moeite waard, maar het is de vraag of Wolthuis die mening kan delen.

© Pedagogiek, jaargang 20 nr. 4, december 2000, ISSN 1567-7109